

MAŁGORZATA KOWALIK-OLUBIŃSKA*

Olsztyn, Polska

ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0001-9687-9862>

Forum Pedagogiczne
10 (2020) 1

Wpłynęło: 31.12.2019
Zatwierdzono do druku: 18.03.2020
DOI: 10.21697/fp.2020.1.05

DZIECI W OBLICZU ZMIANY KLIMATU – OBRAZ DZIECIĘCEJ PARTYCYPACJI W RAPORTACH MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Streszczenie: Zmiana klimatu stanowi największe wyzwanie, przed którym stoi obecnie ludzkość. Skutki tej zmiany ponoszą wszyscy ludzie, a zwłaszcza dzieci mieszkające w najuboższych regionach świata. W tej sytuacji międzynarodowe organizacje pozarządowe podejmują działania, których celem jest adaptacja lokalnych społeczności do zmieniających się warunków ich życia. Autorka dokonuje rekonstrukcji modelu partycypacji dzieci w tych działaniach na podstawie wybranych raportów międzynarodowych organizacji pozarządowych. Zastosowana przez autorkę jakościowa analiza treści raportów ukazuje model partycypacji dzieci nawiązujący w swych podstawach do idei dziecka-aktora społecznego. W modelu tym dzieci wspólnie z dorosłymi i/lub na zmianę z nimi podejmują decyzje i działania, których skutki wpływają na życie pojedynczych osób i całej wspólnoty.

Słowa kluczowe: zmiana klimatu; międzynarodowe organizacje pozarządowe; partycypacja; kompetencja; sprawczość.

*Children are much more than
passive victims of climate change –
they are powerful agents of change.*
(Children in a Changing Climate, 2015)

Wprowadzenie

Pojęcie partycypacji dzieci w życiu społecznym odnosi się zarówno do możliwości wyrażania przez dzieci swoich opinii i poglądów, jak i do współudziału w podejmowaniu decyzji lub współuczestniczenia w działaniach, które bezpośrednio i/lub pośrednio wiążą się z ich codziennymi doświadczeniami. Tak rozumiana

* Dr Małgorzata Kowalik-Olubińska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Społecznych; e-mail: malgorzata.olubinska@uwm.edu.pl.

partycypacja dzieci może ograniczać się do obszaru spraw dotyczących ich własnej sytuacji życiowej (w rodzinie, szkole itp.), może też odnosić się do kwestii związanych z życiem różnych społeczności (na poziomie lokalnym, krajowym lub globalnym). Dzięki tak ujętemu uczestnictwu dzieci zyskują możliwość wpływania na to, co dzieje się z nimi samymi oraz na zdarzenia zachodzące w bliższym i dalszym otoczeniu. Za konstytutywne cechy autentycznej dziecięcej partycypacji uznaje się dobrowolność uczestnictwa i rozumienie przez dzieci ich wpływu na wydarzenia. Pozbawiona tych cech partycypacja ma charakter pozorny, tokenistyczny, a jej efektem jest stworzenie fałszywego wrażenia równości statusu społecznego dzieci i dorosłych (Hart 1992).

W praktyce dziecięcej partycypacji coraz częściej obecny jest wątek uczestnictwa dzieci w rozwiązywaniu problemów społeczności dotkniętych skutkami zmian klimatycznych i klęsk żywiołowych. Tendencja ta jest jak najbardziej uzasadniona, zmiana klimatu stanowi bowiem najpoważniejsze wyzwanie, przed którym stoi obecnie ludzkość. Jest to jedno z najlepiej udokumentowanych zjawisk w historii nauki (Bińczyk 2018; Popkiewicz 2012; Schmidt, Wolfe 2009). Dowiedziono przy tym, że zmiana klimatu stanowi efekt działalności człowieka: nadmiernej emisji gazów cieplarnianych, wycinania lasów, hodowli zwierząt oraz spalania paliw kopalnych w transporcie, energetyce i przemyśle (IPCC 2014)². Zmiany klimatyczne wywierają negatywny wpływ na całą biosferę, pogarszają jakość życia, a nawet godzą w podstawy egzystencji, ludzi i istot pozaludzkich³. Skutki tych zmian ponoszą wszyscy ludzie, a zwłaszcza ci, którzy mieszkają w najuboższych regionach świata. W tej sytuacji międzynarodowe organizacje pozarządowe podejmują działania, których celem jest adaptacja różnych społeczności do zmieniających się warunków ich życia. Status współuczestników tych działań przyznaje się dzieciom, uznając je tym samym za aktywnych współtwórców życia wspólnot, do których należą.

W swoich badaniach, w których zagadnienie zmian klimatu łączy się z problematyką partycypacji dzieci, zastosowałam podejście jakościowe, sytuujące się w teoretycznej ramie konstruktywizmu (Flick 2010). Celem badań uczyniłam rekonstrukcję modelu partycypacji dzieci w działaniach na rzecz przewyższania skutków zmian klimatycznych, dokonaną na podstawie wybranych raportów międzynarodowych organizacji pozarządowych. W związku z tak sformułowanym celem postawiłam następujące pytania problemowe: Jaki model partycypacji dzieci zawarty jest w raportach międzynarodowych organizacji pozarządowych? Czyja narracja określa ten model? Jakie są granice partycypacji dzieci?

2 Trwałość śladu, jaki pozostawia po sobie ludzkość, uznano za podstawę wyodrębnienia nowej epoki w historii Ziemi – epoki człowieka, czyli antropocenu (Bińczyk 2018).

3 Tempo wymierania gatunków jest tysiąc razy szybsze od naturalnego, stąd też mówi się o zjawisku kolejnego, szóstego już w dziejach Ziemi wymierania. Tym razem jednak nie jest ono spowodowane czynnikami naturalnymi, lecz stanowi efekt działalności człowieka (Kolbert 2016).

Przegląd literatury

Literatura poświęcona dzieciom i ich życiu w obliczu postępujących zmian klimatu odnosi się głównie do zagadnień wpływu wywieranego przez te zmiany na rozwój i jakość życia dzieci oraz ich partycypacji w rozwiązywaniu problemów społeczności dotkniętych skutkami tych zmian. Autorzy publikacji poświęconych pierwszemu z tych zagadnień zgadzają się co do tego, że na negatywne konsekwencje zmian klimatu szczególnie narażone są dzieci. Bezpośrednie i pośrednie skutki tych zmian ujawniają się m.in. w postaci problemów zdrowotnych dzieci⁴, wzrostu przypadków niedożywienia⁵ prowadzącego do zahamowania wzrostu i upośledzenia rozwoju psychicznego dzieci, konieczności częstego przemieszczania się i wymuszonej migracji (Burgess 2013; UNICEFF, 2014, 2015; Hanna, Oliva 2016; Kousky 2016). Stwierdza się przy tym, że o stopniu podatności dzieci na skutki gwałtownych zjawisk pogodowych decyduje wiele czynników, takich jak: rodzaj naturalnej katastrofy, kraj, w którym dzieci mieszkają, typ rodziny, do której należą czy cechy indywidualne dzieci (np. wiek i płeć). Lepsze poznanie mechanizmów wpływu tych czynników na reakcje dzieci pomogłoby w opracowaniu strategii skutecznego wspierania dzieci w radzeniu sobie w sytuacji wystąpienia klęski żywiołowej (Kousky 2016).

W literaturze stwierdza się również, że dzieci i młodzież stanowią generację, która wprawdzie w niewielkim stopniu przyczyniła się do zmian klimatycznych, jednak to ona będzie musiała w najbliższej przyszłości zmierzyć się z coraz bardziej dotkliwymi skutkami tych zmian. Nawołuje się w związku z tym do podjęcia refleksji nad problemem sprawiedliwości międzypokoleniowej (Burgess 2013; UNICEFF, 2014). Uobecnienie w praktyce społecznej zasad tej sprawiedliwości wymagałoby zakwestionowania obecnego stylu życia oraz intensywnej eksploatacji zasobów naturalnych, a ponadto podjęcia działań łagodzących skutki dotychczasowych zmian i zapobiegających pogłębianiu się kryzysu klimatycznego.

Zagadnienie partycypacji dzieci w działaniach na rzecz przewycięzania skutków opisywanego kryzysu obejmuje kilka powiązanych ze sobą kwestii. Jedną z nich dotyczy postrzeganej przez dorosłych możliwości uczestnictwa dzieci w tego typu działaniach. Badania odnoszące się do tego problemu wskazują na powolne odchodzenie od powszechnie przyjmowanej dotychczas narracji, ukazującej dzieci jako wymagające szczególnej troski i ochrony, bierne ofiary klęsk żywiołowych. Alternatywną wobec niej jest narracja podkreślająca dziecięcą sprawczość w zakresie radzenia sobie w sytuacji wystąpienia ekstremalnych zdarzeń (Back i in. 2009; Mitchell i in. 2009; Tanner 2010). Kolejna kwestia odnosi się do

4 Według szacunków WHO, 88 proc. przypadków schorzeń wywołanych przez skutki zmian klimatycznych ujawnia się u dzieci poniżej piątego roku życia (Burgess 2013).

5 Przewiduje się, że do 2050 roku odnotuje się o 25 mln więcej niż obecnie przypadków niedożywienia będącego efektem zmian klimatu (Burgess 2013).

form partycypacji dzieci w rozwiązywaniu problemów związanych z kryzysem klimatycznym. Badacze odnotowują w tym zakresie zmianę podejścia twórców programów adaptacyjnych, dostrzegają oni bowiem przesunięcie akcentu z działań inicjowanych przez dorosłych na promowanie aktywności inicjowanej przez dzieci (Back i in. 2009; Burgess 2013; Mitchell i in. 2009; Tanner 2010; UNICEFF, 2014). Jeszcze jeden problem sygnalizowany przez badaczy dotyczy czynników ograniczających dziecięcą partycypację. Autorzy różnych publikacji podzielają opinię, zgodnie z którą zasadniczym czynnikiem ograniczającym dziecięce uczestnictwo jest funkcjonujący w danym kontekście społeczno-kulturowym i politycznym sposób konceptualizowania dzieci, ich miejsca i roli w życiu społeczności (Mason, Bolzan 2010; Mitchell i in. 2009; Shier 2010a, 2010b; Tanner 2010).

Metody

Nawiązując do wskazań Uwe Flicka (2010), dotyczących projektowania badań jakościowych, do gromadzenia materiału badawczego wykorzystałam metodę zbierania dokumentów, a do interpretacji danych – metodę analizy dokumentów. Przy doborze dokumentów kierowałam się opisaną przez Tima Rapleya (2010) strategią tworzenia archiwum materiałów na potrzeby późniejszej analizy. W skład archiwum weszły dostępne w internecie raporty opublikowane przez międzynarodowe organizacje pozarządowe działające na rzecz dzieci. Zgromadziłam w nim 20 dokumentów powstałych w latach 2009–2015, powiązanych z tematem *children and climate change*. Po wstępnym zapoznaniu się z ich zawartością do analizy wybrałam te dokumenty, których treść koncentruje się na zagadnieniu dziecięcej partycypacji w kontekście zmian klimatu, oscyluje więc wokół takich słów kluczowych, jak: *climate change*, *disasters*, *children's participation*, *children's voices*. Nadawcami tych raportów są organizacje Save the Children, Plan International oraz Children in a Changing Climate, które prowadzą działalność w krajach szczególnie dotkliwie doświadczających skutków klęsk żywiołowych i zmian klimatu. Podstawą wyboru przywołanych organizacji pozarządowych był fakt, iż przyczyniły się one do powstania raportów będących podstawą analizy.

Analizując treść dokumentów, przyjęłam podejście niestrukturalizowane, jak bowiem pisze Anssi Peräkylä (2009), badacze jakościowi, używając tekstów pisanych jako materiału badawczego, w wielu przypadkach nie kierują się wcześniej ustalonymi zasadami analizy. Zgodnie ze wskazaniem tego autora skierowanym do badaczy, którzy „[c]zytają kilkakrotnie materiał badawczy, próbują znaleźć kluczowe tematy i tym samym naszkicować obraz założeń i znaczeń składających się na kulturowy świat, którego częścią są analizowane teksty” (Peräkylä 2009, s. 326), dokonałam jakościowej analizy treści raportów na różnych poziomach oglądu, adekwatnie do przyjętych pytań problemowych.

Wyniki

Zastosowane podejście do analizy dokumentów pozwoliło na wyłonienie tematów oddających znaczenia, które składają się na obraz dziecięcej partycypacji w działaniach na rzecz adaptacji różnych społeczności do skutków zmian klimatu, zawarty w raportach organizacji pozarządowych. Tematy te, rozpatrywane przez pryzmat pytań problemowych, odnoszą się do trzech niżej prezentowanych kwestii: modelu partycypacji dzieci, narracji określającej ten model oraz granic dziecięcej partycypacji.

Model partycypacji dzieci zawarty w raportach

Dzieci czynnikiem sprawczym zmiany (*children as agents of change*) – to kluczowy wątek analizowanych raportów. Zawarta w nim wizja dziecka aktywnie uczestniczącego w dokonywaniu zmiany społecznej stanowi fundament założonego przez nadawców dokumentów podejścia do partycypacji dzieci. Zrywa się w nim z tradycją uznawania dzieci za bierne ofiary klęsk żywiołowych i przyznaje się im prawo do współuczestnictwa w przezwyciężaniu przez wspólnotę problemów związanych ze skutkami zmian klimatu. „Niedawno agencje takie jak Plan International i Save the Children rozpoczęły współpracę z dziećmi jako uczestnikami działań mających na celu zmniejszenie zagrożeń, z którymi mierzą się one same oraz ich społeczności” (ARTP⁶, s. 6).

Tematy, które oddają znaczenia tworzące model partycypacji dzieci zawarty w analizowanych raportach, określić można słowami: dorośli inicjatorami i facylitatorami; dzieci facylitatorami zmian w społeczności; inicjatywa po stronie dzieci. Sygnalizują one zmienność ról pełnionych przez dzieci i dorosłych. Temat dorośli inicjatorami i facylitatorami sygnalizuje wypełnianie przez dorosłych dwóch ról: inicjatorów i facylitatorów dziecięcych działań. Pełniąc pierwszą z tych ról, dorośli zapraszają dzieci do udziału w zaplanowanych przez siebie działaniach. Występując w drugiej roli, dorośli zmierzają do wzbogacenia zasobu wiedzy dzieci, wzmocnienia ich zdolności i poszerzenia zakresu umiejętności po to, aby mogły samodzielnie podejmować różne działania.

Wątek dzieci facylitatorami zmian w społeczności odnosi się do sytuacji, w których dzieci przekazują innym dzieciom i/lub osobom dorosłym (w rodzinie i w szerszej społeczności) wiedzę i umiejętności zdobyte wcześniej w trakcie kursów szkoleniowych prowadzonych przez organizatorów programów. Taką rolę pełniła mieszkająca w Wietnamie 10-letnia Tam, której celem było informowanie członków jej wspólnoty o zmianie klimatu i problemach z tym związanych. „Każdego miesiąca ja i moi przyjaciele organizowaliśmy spotkania grupowe, w trakcie których

6 Gdy przywołuję fragmenty raportów, używam skróconego zapisu ich tytułów. Pełne tytuły raportów i skrócone ich zapisy znajdują się w bibliografii.

przekazywaliśmy informacje na temat zmian klimatycznych przy użyciu gier i tablic demonstracyjnych” (C-CCR, s. 13).

Dzieci występowały też w roli osób planujących i realizujących własne propozycje działań w swoich społecznościach, co sygnalizuje temat inicjatywa po stronie dzieci. Oto egzemplifikacje tej formy partycypacji dzieci: powołanie przez dzieci w Hernani, małej filipińskiej wspólnocie, grupy pod nazwą Children’s Coalition for Adaptation and Resilience (CARE), działającej na rzecz zwiększania świadomości dotyczącej zmian klimatycznych u młodszych i starszych członków wspólnoty (WSAO); podjęcie przez salwadorskie dzieci inicjatywy w zakresie powstrzymania lawin błotnych często występujących w pobliżu miejsca ich zamieszkania (ARTP); prowadzenie przez dzieci na Filipinach cotygodniowej audycji radiowej poświęconej zmianie klimatu (C-CA).

Analiza materiału badawczego ukazuje model partycypacji, w którym dzieci wspólnie z dorosłymi i/lub na zmianę z nimi podejmują decyzje i działania wywierające wpływ na życie pojedynczych osób i/lub całej wspólnoty. Dający się dostrzec w raportach entuzjazm dzieci, ich zaangażowanie i towarzyszące mu zrozumienie problemów, w rozwiązywaniu których współuczestniczą, świadczą o autentyczności ich partycypacji.

Narracja określająca model partycypacji dzieci

Model partycypacji dzieci zawarty w analizowanych raportach określają narracje dorosłych i narracje dzieci, które koncentrują się wokół trzech zasadniczych tematów: kompetencja, sprawczość, poczucie wspólnotowości. Wątek kompetencji odnosi się do dzieci, sygnalizuje, że posiadają one wiedzę, zdolności i umiejętności potrzebne do sprawnego i skutecznego działania w rozwiązywaniu problemów wspólnoty. Dorosli w następujący sposób mówią o dzieciach: „Dzieci są zdolne do opracowywania i wprowadzania w życie innowacyjnych rozwiązań złożonych problemów” (C-CA, s. 3); „Dzieci skutecznie przekazują informacje o zagrożeniach i są motorami zmian w swoich społecznościach” (ARTP, s. 1).

Zawarte w raportach narracje ukazują dzieci jako osoby świadome zagrożeń niesionych przez zmiany klimatyczne i dostrzegające konieczność podejmowania przez ludzi działań zapobiegających pogłębianiu się tych zmian. Dowodzi tego dobitnie wypowiedź 10-letniej dziewczynki: „Musimy przestać propagować górnictwo. Węgiel nie jest dobry dla ludzkości. Dobra dla ludzkości jest energia odnawialna” (WSAO, s. 37).

Wątek sprawczości łączy się z postrzeganiem dzieci jako osób wpływających na zdarzenia, przyczyniających się do przekształcania warunków życia społeczności, do której należą. O dziecięcej sprawczości mówią dorośli: „Uczniowska organizacja na Filipinach prowadziła lokalną kampanię, która, po przeprowadzeniu oceny ryzyka osunięcia się ziemi [...], zaowocowała przeniesieniem szkoły z Santa Paz” (C-CDRR, s. 7); Dzieci „dają innym dzieciom i młodym ludziom w społeczności

siłę do stawania się edukatorami rówieśników” (WSAO, s. 27). Poczucie własnej sprawczości dzieci sygnalizują słowa: „I dokonaliśmy zmiany!” (WSAO, s. 27).

Za wątkiem poczucia wspólnotowości kryje się dostrzeganie przez dzieci własnego wkładu w rozwój innych osób i całej społeczności oraz zadowolenie, satysfakcja, radość z działania prospołecznego i poczucie odpowiedzialności za powzięte zobowiązania. O odczuciach dzieci związanych z działaniem na rzecz innych mogą świadczyć następujące ich wypowiedzi: „Uważam, że opowiadania posłużą czytelnikom do uczenia ludzi jak powinni reagować w sytuacji wystąpienia powodzi” (C-CCR, s. 11); „Jestem szczęśliwy i dumny z siebie, że robię coś dla innych, pisząc tę książkę z opowiadaniem na temat zmian klimatycznych” (C-CCR, s. 11). O pozytywnych uczuciach związanych z działaniem we wspólnocie i dla wspólnoty traktują kolejne wypowiedzi: „Jestem szczęśliwy, że mogę być jednym z młodych liderów w naszej wiosce. Działania na rzecz ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych mogą pomóc nie tylko nam, ale także innym ludziom, gdy dojdzie do katastrofy” (LDCC, s. 31); „Czuję się odpowiedzialny za wszystko, do czego się zobowiązałem i zrobię na czas to, co do mnie należy” (LDCC, s. 31).

Ustalenia poczynione w tej części artykułu pozwalają na dopełnienie opisu modelu partycypacji dzieci zawartego w analizowanych raportach, poprzez wskazanie obrazu dziecka, na którym się on opiera. Uzasadniona jest konstatacja, że model ten, nawiązujący u swej podstawy do idei dziecka-aktora społecznego, odwołuje się do koncepcji dziecka kompetentnego, sprawczego, odpowiedzialnego i zdolnego do działania na rzecz wspólnego dobra.

Granice partycypacji dzieci

Formy uczestnictwa dzieci w realizacji opisanych w raportach programów zależą od ich wieku. W przypadku dzieci młodszych mamy do czynienia głównie z różnymi odmianami aktywności dzieci inicjowanej przez dorosłych, w przypadku dzieci starszych, głównie nastolatków, to one są bardzo często inicjatorami działań podejmowanych we wspólnocie.

Z analizy raportów wynika, że zasadniczą barierę dla dziecięcej partycypacji stanowią tradycyjne poglądy o dzieciach zakorzenione w świadomości społecznej wielu społeczeństw. Przywiązanie do obrazu bezbronnego, wymagającego stałej opieki i troski dziecka, zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, prowadzi w konsekwencji do ignorowania dziecięcych głosów, o czym świadczą następujące stwierdzenia: „Na żadnej scenie politycznej nie czyni się obecnie użytku z poglądów i głosów dzieci, nie respektuje się też ich priorytetów” (ARTP, s. 4); „Powszechnie uważa się, że dorośli w pełni odpowiadają na potrzeby społeczności. Tym samym wyklucza się poglądy dzieci, a one same przedstawiane są jako bierne ofiary katastrof i skutków zmian klimatycznych” (C-CCR, s. 9).

Szukając odpowiedzi na pytanie o możliwość wyjścia poza stereotypowe myślenie o dzieciach i poszerzenia granic ich partycypacji, narracja autorów

raportów toczy się wokół wątku integracji społeczności, do których należą dzieci. Rozwiązanie widzą w angażowaniu dorosłych członków społeczności w rozwiązywanie wspólnych problemów i zachęcaniu ich do wspierania uczestnictwa dzieci. „Aby przełamać bariery uczestnictwa dzieci należy systematycznie angażować rodziców, nauczycieli i członków społeczności, zachęcać ich do wspierania dziecięcej partycypacji w działaniach skoncentrowanych na dzieciach i kierowanych przez dzieci” (WSAO, s. 4).

Partycypacja dzieci, bez względu na ich wiek, wiąże się w większości kontekstów społeczno-kulturowych opisywanych w raportach z koniecznością uzyskania przez dzieci wsparcia ze strony osób dorosłych. To dorośli tworzą przestrzeń, w której może dojść do autentycznego uczestnictwa dzieci w życiu różnych społeczności, o czym może świadczyć następująca wypowiedź: „Kluczowe znaczenie ma wspieranie dorosłych w tworzeniu środowiska sprzyjającego dziecięcej partycypacji” (C-CDRR, s. 14).

Dyskusja wyników

Odnosząc ujawniony w trakcie analizy raportów model partycypacji dzieci do typologii partycypacji opisywanych w literaturze, można skonstatować, że zawarte w nim formy uczestnictwa dzieci plasują się na pięciu szczeblach, od czwartego do ósmego, „drabiny dziecięcej partycypacji” Rogera Harta (1992). Na czwartym szczeblu dzieci wykonują wprawdzie zadania przydzielone przez dorosłych, ale podjęcie tych zadań jest poprzedzone wyjaśnieniem ich istoty. Na piątym szczeblu dorośli konsultują planowane przez siebie inicjatywy z dziećmi. Dzieci rozumieją rolę, jaką pełnią w procesie konsultacji, a ich opinie są brane pod uwagę w dalszych etapach postępowania. Na kolejnych szczeblach mamy do czynienia ze wspólnym podejmowaniem decyzji i z działaniami inicjowanymi, planowanymi i realizowanymi przez dzieci.

Odwołując się do typologii Harry’ego Shiera, można dostrzec zbieżność form uczestnictwa dzieci w modelu zawartym w raportach z formami partycypacji umieszczonymi przez autora na poziomach od trzeciego do piątego. Na kolejnych poziomach dochodzi w coraz większym stopniu do dzielenia się władzą i odpowiedzialnością za proces podejmowania decyzji. Podzielałam przy tym opinię wyrażoną przez Shiera (2010a), zgodnie z którą proces uczestnictwa dzieci w życiu społecznym jest złożony i wielowymiarowy, a poziomy i style zaangażowania dzieci są różnorodne i unikatowe.

Ustalenia poczynione w trakcie prowadzonej analizy treści raportów w odniesieniu do czynników wpływających na partycypację dzieci zgodne są ze stanowiskiem innych badaczy wskazujących na istotną rolę takich czynników, jak: kontekst społeczno-kulturowy, wiek dzieci czy sposób konceptualizacji obrazu dzieci i ich miejsca w społeczeństwie (Mason, Bolzan 2010; Tanner 2010; Shier 2010b; Shier i in. 2014). Oddziaływanie tych czynników sprawia, że we współczesnym świecie

w dalszym ciągu od woli dorosłych zależy to, czy i w jakim zakresie dzieci mogą aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności.

Konkluzja

Analiza zgromadzonego materiału badawczego pozwala na dostrzeżenie rozdźwięku między tradycją przypisywania dzieciom roli pasywnych obiektów oddziaływań opiekuńczych, edukacyjnych i socjalizujących a ujawnioną w raportach zdolnością dzieci do pełnienia roli aktorów społecznych. W opisach rzeczywistych działań podejmowanych przez dzieci w różnych kontekstach społeczno-kulturowych wyraźnie widoczne jest ich dążenie do bycia sprawcami zdarzeń w świecie zdominowanym przez dorosłych. To, co zwraca uwagę w działaniach dzieci i w nich samych, to ich bezinteresowność i troska o wspólne dobro. Uczynienie dzieci zaangażowanymi podmiotami działań związanych z przewyższaniem skutków zmian klimatu należy uznać zatem za wyraz docenienia ich odpowiedzialności, sprawczości i refleksyjności.

Na koniec można zapytać o to, co wynika z oglądu raportów dla systemu edukacji. Jeden z wniosków dotyczy uwzględnienia w procesie edukacyjnym podmiotowego podejścia do dzieci i umożliwienia im autentycznego współuczestnictwa w życiu szkoły. Drugi wniosek odnosi się do konieczności włączenia do programu szkolnego, na wszystkich etapach edukacji, treści związanych ze zmianą klimatu i przewyższaniem jego skutków. Edukacja stanowi bowiem jeden z czynników, które mogą zapobiec pogłębianiu się obecnego kryzysu klimatycznego: *Investing in children and young people's education and engaging them now in adaptation and strategies and technologies for a low carbon future will lead to a greener next generation* (ARTP, s. 14) („Inwestowanie w edukację dzieci i młodzieży oraz angażowanie młodych w proces adaptacji do zmian i w działania na rzecz przyszłości z niskim spalaniem węgla doprowadzi do ukształtowania się pokolenia bardziej zielonego niż obecne”).

Bibliografia

- Back E., Cameron C., Tanner T. (2009). *Children and Disaster Risk Reduction: Taking stock and moving forward*. Children in a Changing Climate Research Report, Institute of Development Studies, dostępny na: www.preventionweb.net/files/15093_12085ChildLedDRRTakingStock1.pdf (otwarty: 12.12.2019).
- Bińczyk E. (2018). *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: PWN.
- Burgess J. UNICEF UK. (2013). *Climate change: children's challenge*, dostępny na: <https://downloads.unicef.org.uk/wp-content/uploads/2013/09/unicef-climate-change-report-2013.pdf> (otwarty: 10.12.2019).

- Children in a Changing Climate*. (2009). *A right to participate: Securing children's role in climate change adaptation* (ARTP), dostępny na: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/3954/pdf/3954.pdf> (otwarty: 12.12.2019).
- Children in a Changing Climate*. (2015). *Child-centred adaptation: Realising children's rights in a changing climate* (C-CA), dostępny na: https://resourcecentre.savethechildren.net/node/9995/pdf/5_child_centered_climate_change_adaptation_-_realising_childrens_rights_in_climate_change_adaptation_-_cccc.pdf (otwarty: 10.12. 2019).
- Flick U. (2010). *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. Tomanek P. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hanna R., Oliva P. (2016). *Implications of Climate Change for Children in Developing Countries*. „The Future of Children”, nr 26 (1), s. 115–132.
- Hart R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Florence: UNICEF, Innocenti.
- IPCC. (2014). *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Core Writing Team, R. K. Pachauri and L. A. Meyer (eds.). IPCC, Geneva, Switzerland, dostępny na: <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr> (otwarty: 9.12.2019).
- Kolbert E. (2016). *Szóste wymieranie. Historia nienaturalna*. Warszawa: WAB.
- Kousky C. (2016). *Impacts of Natural Disasters on Children*. „The Future of Children”, nr 26 (1), s. 73–92.
- Mason J., Bolzan N. (2010). *Questioning understandings of children's participation: applying a cross-cultural lens*. W: *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. Percy-Smith B., Thomas N. (red.). London–New York: Routledge.
- Mitchell T., Tanner T., Haynes H. (2009). *Children as agents of change for Disaster Risk Reduction: Lessons from El Salvador and the Philippines*. Children in a Changing Climate Research, Institute of Development Studies, Plan International, dostępny na: <https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/1300.pdf> (otwarty: 11.12.2019).
- Morrissey I., Mulders-Jones S., Petrellis N., Evenhuis M., Treichel P. (2015). *We Stand as One. Children, Young People and Climate Change*. Plan International Australia, Plan International Youth Ambassadors (WSAO), dostępny na: <https://plan.org.au/-/plan/documents/resources/we-stand-as-one--children-young-people-andclimate-change.pdf> (otwarty: 10.12.2019).
- Peräkylä A. (2009). *Analiza rozmów i tekstów*, tłum. Figiel A. W: *Metody badań jakościowych*. Denzin N. K., Lincoln Y. S. (red.). T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plan International (2010). *Child-Centred Disaster Risk Reduction. Building resilience through participation. Lessons from Plan International* (C-CDRR), dostępny na:

- www.plan-international.org/publications/child-centred-disaster-risk-reduction (otwarty: 12.12.2019).
- Plan International UK. (2009). *Global Warning: Children's Right to be Heard in Global Climate Change Negotiations* (GW), dostępny na: www.childreninachangingclimate.org/uploads/6/3/1/1/63116409/plan_globalwarning_2009.pdf (otwarty: 8.12.2009).
- Popkiewicz M. (2012). *Świat na rozdrożu*. Katowice: Sonia Draga.
- Rapley T. (2010). *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. Gąsior-Niemiec A. Warszawa: PWN.
- Save the Children. (2010). *Living with disasters and changing climate. Children in Southeast Asia telling their stories about disaster and climate change* (LDCC), dostępny na: https://www.preventionweb.net/files/submissions/15087_Livingwithdisastersweb.pdf (otwarty: 12.12.2019).
- Schmidt G., Wolfe J. (2009). *Climate Change. Picturing the Science*. New York: W.W. Norton & Company.
- Schoch C., Treichel P. (2015). *Child-Centred Climate Resilience: Case studies from the Philippines and Vietnam*. Plan International and Save the Children(C-CCR), dostępny na: https://resourcecentre.savethechildren.net/node/9180/pdf/cccr_report_high-res_final.pdf (otwarty: 15.12.2019).
- Shier H. (2010a). 'Pathways to participation' revisited. *Learning from Nicaragua's child coffee workers*. W: *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. Percy-Smith B., Thomas N. (red.). London–New York: Routledge.
- Shier H. (2010b). *Children as Public Actors: Navigating the Tensions*. „Children & Society”, nr 24 (1), s. 24–37.
- Shier H., Hernandez Mendez M., Centeno M., Arroliga I., Gonzalez M. (2014), *How Children and Young People Influence Policy-Makers: Lessons from Nicaragua*. „Children & Society”, nr 28 (1), s. 1–14.
- Tanner T. (2010). *Shifting the narrative: Child-led Responses to Climate Change and Disasters in El Salvador and the Philippines*. „Children & Society”, nr 24 (4), s. 339–351.
- UNICEF Office of Research (2014). *The Challenges of Climate Change: Children on the front line*. Innocenti Insight, Florence: UNICEF Office of Research, dostępny na: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/ccc_final_2014.pdf (otwarty: 5.12.2019).
- UNICEF. (2015). *Unless we act now. The impact of climate change on children*, dostępny na: https://www.unicef.org/publications/files/Unless_we_act_now_The_impact_of_climate_change_on_children.pdf (otwarty: 10.12. 2019).

CHILDREN FACING THE CLIMATE CHANGE: THE IMAGE OF CHILDREN'S PARTICIPATION IN REPORTS OF INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Abstract: Climate change constitutes one of the greatest the challenges mankind currently faces. Everyone bears the consequences of the change, especially children living in the poorest parts of the world. Therefore, international non-governmental organizations undertake actions to adapt the local communities to the changing living conditions they live in. The author makes a reconstruction of the model of the children's participation in those actions based on selected reports of international non-governmental organizations. The qualitative analysis of the contents of the reports applied by the author depicts a model of children's participation which in its basics pertains to the concept of child as the social actor. In this model, children, together with adults and/or alternatingly with them, take decisions and actions the outcomes of which affect the lives of both individual people and the entire community.

Keywords: climate change; international non-governmental organizations; participation; competency; agency.